

Snacka om brott – en podd från Brå

Ökningen av skjutvapenvåld i Sverige (september 2024)

Medverkande: Henrik Angerbrandt och Mariana Dufort, utredare Brå.

Samtalsledare: Monica Landergård, pressekreterare Brå.

INLEDANDE CITAT, MARIANA:

”På 10-talet, kommer det nya grupperingar som på ett sätt profiterar på de här konflikterna och som börjar tjäna pengar på att genomföra skjutningar. Man tar alltså på sig morduppdrag.”

MONICA: Sedan mitten av 00-talet har skjutvapenvåldet i den kriminella miljön i Sverige ökat. De som är inblandade i skjutningarna har blivit allt yngre. Det händer också att anhöriga till kriminella blir måltavlor. Men vilka faktorer har gjort att skjutvapenvåldet har ökat i de kriminella miljöerna? Hur är de organiserade och hur har ökningen av skjutvapenvåldet sett ut i olika delar av landet? Och kanske det viktigaste av allt, vad kan man göra för att minska skjutningarna? Om detta och en del annat pratar jag med två utredare på Brå; Henrik Angerbrandt och Mariana Dufort. Välkomna!

HENRIK: Tack.

MARIANA: Tack.

MONICA: Jag heter Monica Landergård och är pressekreterare på Brå. Det här är Brås podd *Snacka om brott*.

MONICA: Jag tänker att jag börjar med att vända mig till dig, Henrik, om du kan berätta lite övergripande. Du och Mariana har skrivit den här Brå-rapporten om ökningen av skjutvapenvåld i Sverige. Ni har tittat på utvecklingen i kriminell miljö sedan mitten av 00-talet. Kan du berätta lite om resultaten, Henrik?

HENRIK: Ja, i rapporten går vi igenom utvecklingen av skjutvapenvåldet och vi undersöker samtidigt hur den kriminella miljön har förändrats, och hur det har påverkat skjutningarna. Där ser vi en miljö som har gått från mer sammanhållna organisationer, till exempel MC-gäng och grupper som har symboler, till en mer fragmenterad miljö med ledande personer med kapacitet att samla andra omkring sig för att begå brott, inklusive skjutningar då. Samtidigt har skjutningar förändrats successivt och i rapporten så går vi igenom det här under fem årsperioder och kan se hur de här miljöerna har förändrats. För 20 år sedan var skjutvapenvåldet ofta riktat mot ledande individer i miljön. Successivt har det blivit allt fler som kan bli måltavlor för skjutvapenvåld, och även utförare av skjutvapenvåld. Så det berör större del av den kriminella miljön. Vi ser samtidigt att det har skett en gradvis föryngring av både offer och utförare. Från runt 30 år på 00-talet, till 20 till 29 år på 10-talet, till att det idag också handlar om tonåringar.

MONICA: Vad skulle du säga Henrik, vilka faktorer är det som har haft störst inverkan på den här ökningen av skjutvapenvåldet?

HENRIK: Ja, man ska komma ihåg att vi tittar på den kriminella miljön, som vi har fokus på. Så vi tar inte in alla aspekter, men det som är tydligt är att det är en mer oreglerad kriminell miljö där skjutvapen har normaliserats som en del av den här miljön. Till skillnad från tidigare perioder. Så, det finns mindre hinder att ta till skjutvapen jämfört med tidigare. Och vi ser också då att det har varit flera långdragna konflikter som har bidragit till det här. På 10-talet kom det områdesbaserade grupperingar som kom i konflikt med varandra som involverade allt fler personer, och där grupperna stod mot varandra på ett annat sätt än vad man gjort tidigare.

MARIANA: Precis. Jag tänker att grupperingarna som poppade upp där, efter 00-talet, också hade ett annat våldskapital och var beredda att gå längre. De var inte lika reglerande när det gäller våldet. Så där var det inte bara

de ledande individerna och de nära dem som använde skjutvapen. Det var liksom lite annorlunda. Kommer vi in till 10-talet så ser vi också att de här områdesgrupperingarna som Henrik pratar om, de gjorde också så att man inte alltid kom åt de personerna man ville åt, vilket gjorde att man också sköt mot andra. Så, det blev en liten förändring där man ser att fler drabbades, fler blev involverade.

MONICA: Så, om man då inte kunde skjuta den man hade tänkt sig så sköt man någon annan istället helt enkelt?

MARIANA: Precis. Man kunde skjuta någon nära eller någon annan från den andra grupperingen, det var gott nog ibland. Det man ser är också att splittringarna och konflikterna, mellan och inom grupperingarna, hade stor betydelse för den utvecklingen. Ofta var det här kopplade till förändringar i den kriminella miljön, konflikterna alltså. Det kunde handla om att en ledande individ som hade haft en reglerande funktion blev skjuten och försvann från miljön. Då kunde det leda till nya positioneringar och en mer oförutsägbar miljö, som gjorde att skjutningarna kunde öka.

MONICA: Så när ledarskiktet liksom ruckas och det blir förändringar där så händer det saker längre ner i leden. Man tar kanske egna initiativ och skjuter?

HENRIK: Precis, men det kan också vara så att en person som har haft en slags reglerande funktion i miljön och haft kontroll över miljön och när den personen försvinner så blir det nya positioneringar. Även mellan grupperingar, som tidigare har haft en uppdelad marknad eller så, då blir det en slags omformulering av villkoren i miljön. Där har ett sätt varit att använda skjutvapen för att positionera sig i den nya situationen och etablera sig och till exempel ta över nya narkotikamarknader eller få en större roll.

MONICA: För det är det som det ofta handlar om Mariana, eller? Narkotika?

- MARIANA: Ja, det verkar vara centralt i många av de här konflikterna. Men vi ser också att en tid efter, på 10-talet, kommer det också nya grupperingar som på ett sätt profiterar på de här konflikterna och som börjar tjäna pengar på att genomföra skjutningar. Man tar alltså på sig morduppdrag. Man är bra på att organisera sig och genomföra de här skjutningarna, som ett sätt att komma in och skaffa sig status. I början av 20-talet, lite senare, beskrivs också en rörlighet och splittring inom och mellan grupperingarna i den kriminella miljön. Det har också förstärkts när polisen får tillgång till de här krypterade konversationerna mellan kriminella som leder till att många individer tas fast och försvinner från miljön. Där blir det ytterligare nya grupperingar och konflikter.
- MONICA: Det låter som att det uppstår någon slags maktkamp och osäkerhet, vem som ska bestämma?
- MARIANA: Mm. Men till skillnad från tidigare, på 20-talet när en del av de här som åkte fast, flydde andra utomlands. Det gjorde att de kunde fortsätta att ha konflikter i Sverige och leda olika konflikter fast från utlandet, så dynamiken förändras.
- MONICA: Jag frågar er båda här, var det någonting som ni blev förvånade över när ni tog del av resultaten? En rapport håller man på med ganska länge, så att, vad hände under projektets gång? Var det några highlights?
- HENRIK: Ja, en del som vi hade som uppdrag att titta lite särskilt på var enskilda dåd som har varit särskilt uppmärksammade eller spektakulära och så. Vi trodde kanske att det skulle ha större betydelse för att skjutningar ökar i vissa perioder. Men det som vi har sett är att det inte påverkar miljön så mycket, den kriminella miljön, däremot så påverkar det samhället i övrigt. Det lyfter upp frågan på samhällsagendan på ett sätt och det kan bli en diskussion och debatt som kan leda till nya satsningar eller lagstiftningsförslag. Men tittar man på vilka dåd som har varit särskilt betydelsefulla så handlar det snarare om vilka individer det är som drabbas och om det är de här personerna som

kanske har haft en reglerande funktion i miljön. Det kan också handla om att det är en förändring som pågår i den kriminella miljön som på något sätt tippas över när en person blir skjuten och då uppstår den här positioneringen som man gärna pratade om innan. Det som får mycket uppmärksamhet i media och i samhället i övrigt är inte alltid det som har den största betydelsen för hur själva utvecklingen ser ut sedan, att det inte är samma uppmärksamhet i miljön. Det kan ses mer som misstag, om utomstående drabbas eller om barn blir drabbade och sådana saker.

MONICA: Mariana, ni har också tittat på hur det ser ut geografiskt i Sverige. Kan du berätta någonting om spridningen när det gäller skjutvapenvåldet?

MARIANA: Ja, vi har framförallt tittat på skillnader mellan storstadsregionerna och övriga Sverige. Vi ser att skjutningar utanför storstadsregionerna har blivit vanligare de senaste åren. Från att ha varit i huvudsak ett storstadsfenomen så har skjutningar rört sig från storstäderna till övriga landet. Ökningen av skjutvapenvåldet som sker utanför storstadsregionerna har framförallt att göra med att antalet skjutningar i en mindre stad kanske ökar i relation till enskilda konflikter. En generell ökning utanför storstäderna kan vara relaterad till olika ökningarna som sker i specifika mindre städer, utifrån konflikter. Till skillnad från storstäderna där flera konflikter kan utspela sig och pågå samtidigt i olika delar av staden. Men vi ser också att utförare ofta kommer från andra städer än där dåden sker. Vi ser en internationell rörlighet där personer baserade i utlandet är aktiva i konflikterna i Sverige, som jag sa tidigare, i samband med att några personer kanske har flytt utomlands i början av 20-talet.

MONICA: Men det här att utförare kommer från andra städer, när började det bli mer vanligt? För det är någonting som har uppmärksamats på senare år.

HENRIK: Det har blivit vanligare sedan 2020, men det började kanske runt år 2016, 2018. Det säger poliser som vi har pratat med, att man började

uppmärksamma det här i vissa delar då. Just som Mariana säger så tittar vi på de olika städerna, och utvecklingen ser lite olika ut. Det kan vara att det börjar på ett ställe lite tidigare än på andra ställen, så den här utvecklingen ser inte likadan ut i alla städerna utan det skiljer sig när det börjar. Men det är påtagligt att det är en liknande utveckling fast vid olika tidpunkter, som man går igenom. Om man tittar på när det har blivit väldigt spritt så är det de senaste två åren som vi pratar om.

MONICA: Jag tänker på vapnen också. Skjutvapenvåld förutsätter att du har tillgång till vapen, var kommer vapnen ifrån? Vet man det, Mariana?

MARIANA: Det har funnits gott om vapen verkar det som, under hela perioden som vi har studerat, sedan mitten av 00-talet. Och det finns flera källor. Tidigare har man pratat om att det var konfliktzoner som många vapen kom ifrån.

MONICA: Konfliktzoner, du menar att man brukar nämna kriget på Balkan och så vidare?

MARIANA: Till exempel, man har sett att det var en del vapen därifrån. Men på senare år har det blivit vanligare med ombyggda vapen, som från början importeras från andra länder i Europa där det är lagligt att köpa. Man tar in dem och bygger om dem till skarpa vapen och annat.

MONICA: Importerar man också olika delar?

MARIANA: Så kan det vara.

MONICA: Just det. Om man tänker typiskt sett, vilka är det som är involverade i skjutningarna? Om ni tar ett typfall.

HENRIK: Det har förändrats över tid, kan man säga. På 00-talet var det personer nära ledande individer i grupperingarna, eller de som var professionella eller högt etablerade i den kriminella miljön. På 10-talet, när det ökade kraftigt, så kom det nya grupperingar med unga individer, mellan 20 och 29 år, som var den dominerande gruppen av de som var med kring skjutningarna. På sistone har det blivit mer de

som inte är så etablerade i den kriminella miljö från början, utan det används nästan som ett sätt att försöka bli etablerad. Man går direkt in i det här med skjutvapenvåldet snarare än att först etablera sig i den kriminella miljön och göra andra typer av våldsbrott eller annan kriminell aktivitet först. Man tar sig inte längre in via den här trappan av att etablera sig, utan att det är väldigt snabbt grovt våld.

MONICA: Det blir ungefär som vilket jobb som helst där man lägger ut på entreprenad. Du sköter det och du sköter det. Men hur är det med de här som är involverade i skjutningar? Behöver de känna varandra eller kan de komma från olika håll utan att ha träffat varandra innan?

HENRIK: Ja, det har blivit vanligare att man har som en fristående organisatör och att den personen kan plocka andra in från olika håll. Det kan vara första gången man möts i samband med dådet och det behöver inte vara att man möts heller, det kan vara att man har olika uppgifter. Det har uppmärksammats flera fall på sistone, när man kommer från olika städer och inte har haft någon kontakt med varandra tidigare och man inte vet om varandra eller varandras roll heller. Man får en ganska specifik uppgift om att befinna sig på en viss plats, vid en viss tidpunkt och där ska det finnas ett vapen. Eller man ska leverera någonting eller man har någon slags funktion i det och vet inte om vilka de andra är egentligen, utan man får ett visst uppdrag.

MARINA: Och det får en konsekvens att det blir allt fler som är inblandade i de här dåden.

MONICA: Vi vet att de som är involverade i skjutningarna har blivit allt yngre, ni har båda nämnt det. Kan ni säga någonting om vad som ligger bakom den utvecklingen, att de blir allt yngre och yngre?

HENRIK: Ja, till viss del så har det att göra med att den här typen av kriminella grupperingarna som är involverade i skjutvapenvåldet. När det gäller de som dominerade skjutvapenvåldet tidigare, då fanns det inte tydliga roller för så unga personer som det gör idag. När skjutvapenvåldet har blivit mer spritt involverar det fler unga.

MARINA: Vi pratar om att det har blivit mer framträdande med uppdragsbaserade skjutningar, när det blir en större organisation. Och där finns det också en så kallad öppen marknad med personer som är tillgängliga för att genomföra de här skjutningarna. De här unga individerna som vill skapa sig ett CV i den kriminella miljön. Sedan finns de här mellanhänderna, eller de som då organiserar mot ersättning av de här dåden. Utförarna har inte alltid kopplingen till konflikten och det finns inga band, som Henrik sa tidigare, mellan de här grupperingarna.

MONICA: Kan det vara så att man tar på sig ett uppdrag för att klättra i karriären? Ni har pratat tidigare, inte just här i podden, men jag vet att vi har pratat tidigare om att det ses som lite lågstatusjobb också. Hur kan det hänga ihop med att det är lågstatusjobb och att de ändå gör det för att klättra i karriären?

HENRIK: En del av den här förnyringen är att det finns väldigt många som vill utföra eller ta på sig att göra de här uppdragen. Det har också att göra med spridningen på sociala medier och den typen av närmast idealiserad bild av det kriminella livet som finns. Och då framställs det som att ett sätt att klättra i den kriminella miljön är att göra skjutningar och grova våldsdåd och så vidare. De som är mer etablerade och högre upp, de som beställer de här dåden, de har också sin egen agenda och de skulle aldrig själva göra den typen av dåd som de anlitar tonåringar för att göra. Dels för att det är för stora risker, och att det är saker som man inte gör, som anses som ett skitgöra. Till exempel att man skjuter mot portar. Sedan är inte alla skjutningar sådana förstås, utan vissa skjutningar kan ge mer status än andra. Det finns en differentiering där, vilka dåd som kan ge status i de här sammanhangen. Men när det har blivit så vanligt och så normaliserat så är det inte heller självklart att det ger status på samma sätt som det gjorde tidigare, där det kanske var några man valde ut, som var tränade och de mer professionella i sitt utförande. De planerade själva hur de skulle göra, så då var det en annan dynamik kring skjutningarna.

- MARIANA: Precis, och man kan väl ändå säga att det fortfarande är, även om det beskrivs mellan ledande individer som ett lågstatusjobb, så tycker de unga inte det. Syftet är att skaffa sig ett CV i den kriminella miljön, för de unga.
- HENRIK: Och det kan också ge status i vissa kretsar, alltså utanför de som beställer, utan andra som ser deras liksom omgivning och så.
- MONICA: Man pratar en hel del om kvinnors och flickors roll i de här miljöerna, de kriminella miljöerna. Brå har ett pågående uppdrag nu när vi spelar in det här som är planerat att publiceras hösten 2025. Men har ni tittat någonting på det, i er studie, kvinnors och flickors roll?
- HENRIK: Vi har ställt frågor och tittat på det. Det som vi kan säga är att det är ovanligt med kvinnor eller flickor, som både offer och gärningsmän av dödligt skjutvapenvåld. Vi har inte några sådana exempel i den kriminella miljön. Däremot så framkommer det, vi har inte en jättetydlig bild i vårt underlag, men det förekommer att de finns mer i utkanten av av dåden. Det kan handla om att ge information eller att locka fram måltavlorna, som kallas goare, eller förvara vapen eller andra sådana logistiska uppdrag. Det är väldigt mycket killar och män i det här. Samtidigt så pratas det nu som sagt mycket om att det förändras. Det blir ett bidrag i den här studien som inte bara handlar om skjutningar utan kvinnor och flickors roll i den kriminella miljön.
- MONICA: Det är en väldigt oroande utveckling det här och många är säkert både oroliga och rädda för sin egen del och för att det ska hända familjen någonting. Men det görs också en hel del arbete för att förebygga men även för att utreda och lagföra de här som är involverade i skjutningarna. Kan ni berätta någonting om hur rättsväsendet, men även andra, arbetar mot den här typen grova brott? Mariana?
- MARINA: Det är verkligen en fråga som är i fokus nu och som det arbetas mycket med på många olika håll i samhället. Inom polisen har man vid olika tillfällen haft särskilda satsningar där våldet har ökat lokalt, och de senaste åren har också polisen förändrat sitt arbetssätt. De beskriver

en bättre samordning och ett förbättrat internt samarbete inom polisen. Det finns också nya lagstiftningar som har gett polisen nya befogenheter. Alltifrån hemlig avlyssning till vistelseförbud, men också säkerhetszoner. Det har även blivit en kriminalisering att involvera barn och unga under 18 år i brottslig verksamhet. Det har också gjorts straffskärpningar för bland annat vapenbrott. Sedan finns det också insatser som involverar andra än rättsväsendet, som syftar till att få de som är aktiva i våldet att lämna den kriminella miljön och påverka miljön för att undvika skjutvapenvåld. Exempelvis projektet Sluta skjut som finns i Malmö men som man testat på andra ställen i landet just nu.

MONICA: Och där är Brå högst involverade och stöttar.

MARIANA: Precis, ja. Sedan finns det också många andra aktörer i lokalsamhället som är engagerade. Det är väldigt många olika initiativ på senare tid och många är samtida. Det är viktigt att följa upp och utvärdera varje sådant initiativ, för att veta vad som fungerar, så att man lägger resurser på rätt saker.

MONICA: Vad har Brå för förslag till åtgärder för att minska skjutvapenvåldet, Henrik?

HENRIK: Ja, som Mariana sa här så är ett av de här att ta reda på vad som fungerar, följa upp och utvärdera och utveckla de insatser som finns. Att jobba vidare med det som fungerar är viktigt. En fråga som framträder som väldigt viktig är samarbetet både internt och externt, dels inom polisen och polismyndigheten men också med andra aktörer i samhället och i olika typer av insatser. Vi ser också att när skjutvapenvåldet ökade på 10-talet, när ökningen började, så sjönk också uppkläringen av brott ganska kraftigt. De blev svåra att döma någon för och så vidare. Det kan ses av vissa som att konflikten inte bryts, utan de kan pågå när ingen lagförs för dem och så vidare. Vi ser att det är viktigt att klara upp botten.

MONICA: Mariana, vill du fylla på någonting till det som Henrik säger?

MARIANA: Ja, ytterligare en åtgärd som vi lyfter som viktig är att minska rekryteringen av unga utförare. Idag finns det ett strategiskt utnyttjande av personer som går under radarn, kan man säga. Den senaste tidens användning av unga utförare framstår mer som en strategi för att minska riskerna för anstiftarens del, snarare än något annat. Dessutom så tycks de unga som används ofta sakna tidigare koppling till de här individerna som konflikterna berör. De är så pass unga att de är lätta att övertala att göra de här dåden och tänker inte på konsekvenserna som som kan bli av att vara inblandade i de här skjutningarna. Det gör att skjutningarna både blir svåra att förebygga och förhindra. Men efter ett antal uppmärksammade dåd som har involverat unga pojkar i skjutvapenvåldet, är den här gruppen inte lika osynlig längre. Och därför bedöms det finnas en risk för att nya grupper, som idag inte väntas utföra grovt kriminella handlingar, kan hamna i fokus för kriminella och deras syfte och verksamhet. Andra grupper som kan komma att utnyttjas nu när barn och unga får mer uppmärksamhet är viktiga att försöka förebygga.

MONICA: Om man tänker som en avslutande fråga här. Hur hoppas ni att den här kunskapen som ni har tagit fram i rapporten, hur vill ni att den ska användas?

HENRIK: Ja, vi hoppas att den ska användas som underlag för olika typer av verksamheter. Just det här som kanske sällan görs, att man tittar bakåt i tiden och ganska långt tillbaka och drar de stora penseldragen på ett sätt gör att man kan lyfta blicken lite och se hur föränderlig miljö är, snarare än att fokusera på enskilda dåd som händer. Många jobbar väldigt mycket här och nu och det ligger i sakens natur. Det här kan säga lite om hur det har gått till, när man tittar bakåt, och då kan man också försöka använda den kunskapen för att se vad vi kan förvänta oss. Till exempel om det sker ett gripande av en ledande individ i den kriminella miljön, hur kan man tänka strategiskt för att undvika att det leder till en ökning av skjutningar? Att man försöker använda den

typen av kunskap på det sättet, för att dra lärdom av de erfarenheter som man har bakåt i tiden.

MARIANA: Ja, det hoppas vi på. Att det kan leda till mer proaktiva insatser och åtgärder av polisen och att tillbakablicken kan underlätta bedömningen och åtgärder och strategier som kan förekomma en viss förväntad utveckling. Men också med hänsyn till att det är en föränderlig miljö och att man behöver hela tiden anpassa sig, det är ändå någonting som den här rapporten tydligt visar.

MONICA: Du har lyssnat på ett avsnitt av Brottsförebyggande rådets podd *Snacka om brott*. I det här avsnittet pratade vi om den rapport som Brå publicerade i slutet av augusti 2024, "Ökningen av skjutvapenvåld i Sverige". Medverkade i poddavsnittet gjorde det Henrik Angerbrandt och Mariana Dufort som är rapportförfattare och utredare på Brå. Självet heter jag Monica Landergård och är pressekreterare på Brå. Rapporten som vi har pratat om hittar du på Brås webb och det här poddavsnittet finns både på webben och i din poddapp. Tack för att du har lyssnat!